

Mohamed Chaib
Jönköping, Sverige
2010.03.30

KREATIVA OCH INNOVATIVA KOMPETENSER INOM VUXENUTBILDNING
NMRs och SVLs temakonferens - Köpenhamn 16-17 mars 2010
NÅGRA PERSONLIGA REFLEKTIONER

Bakgrund och utgångspunkter

På initiativ av Nordiska ministerrådet (NVL) och Rådgivningsgruppen för det nordiska samarbetet om vuxnas lärande (SVL), anordnades i Köpenhamn 16-17 mars 2010 en konferens på temat: *Kreativa och innovativa kompetenser inom vuxenutbildning*. Bakgrunden till konferensen är att Det Nordiska Ministerrådet för utbildning och forskning (MR-U) beslutat igångsätta en studie om kreativitet, innovation och entreprenörskap i utbildning, särskilt vuxenutbildning. Studien är i sin tur en del av globaliseringsprojektet "*En god utbildning för unga och vuxna*", vars syfte är att kartlägga de viktigaste genomförda och igångsatta initiativ och satsningar som främjar kreativitet, innovation och entreprenörskap i utbildning i de nordiska länderna. Konferensen samlade, förutom beslutsfattare från utbildningsdepartementen i de nordiska länderna och de självstyrande områdena, ett antal s.k. resurspersoner med kunskap i de frågor som behandlades under konferensen. Undertecknad var en av dessa resurspersoner. Efter konferensen ombads resurspersonerna att skriftligt framföra en uppsummering av sina intryck av konferensen och ge förslag till framtida nordiska initiativ på området. Detta bidrag är således en sammanfattning av vad jag ansåg att konferensen i Köpenhamn fokuserade på samt delge mina tankar om förutsättningar att bygga upp en kreativ miljö för vuxnas lärande.

Mitt främsta intryck är att temat för konferensen tog upp många värdefulla frågor. Ett annat intryck är att kreativitet och innovation egentligen bara utgjorde en bakgrund till det egentliga syftet med dialogen, nämligen hur vi kan göra den nordiska vuxenutbildningen mer effektiv, inriktad på entreprenörskap och mer konkurrenskraftig.

Jag vill i detta bidrag poängtera att det är svårt att se ett tydligt samband mellan utbildning å ena sidan och å andra sidan kreativitet och innovation utifrån det specifika syftet att främja entreprenörskap. Jag för också i texten fram ett resonemang om relationen mellan kvalifikation och kompetens och hur dessa kan tänkas vara relaterade till kreativa och innovativa processer. Till sist kommer jag utifrån några konkreta exempel argumentera för att *tid för reflektion*, s.k. reflektivt lärande, är en av de viktigaste faktorer för att främja kreativitet i vuxnas lärande.

Kompetens och kvalifikation i det livslånga lärandet

Inom ramen för det nordiska samarbetet har det under de senaste 3-4 åren genomförts flera olika studier, kartläggningar och undersökningar av vuxnas lärande och kompetensutvecklingsfrågor i Norden. Jag kan nämna några:

1. NMRs Studie om Arbetsplatslärande- förutsättningar strategier och metoder (2007)
2. NVLs utredning om Framtida Kompetenser i arbetslivet (2008)
3. NVLs pågående kartläggning av s.k. best-cases av kompetensutveckling
4. NMR pågående studie av effektiva strategier för livslångt lärande

Dessa studier visar att området är omfattande och svårdefinierat. Det finns mycket ackumulerad kunskap om vuxnas lärande i Norden som vi inte riktigt vet hur vi ska omsätta i praktiska handlingsstrategier. Se bl.a. en intressant rapport från ett dialogseminarium, 2008, på Nordens Folkhögskola, Biskops Arnö om Folkbildningens roll i det globala och hållbara samhället (<http://www.samarbetsdynamik.se/SDsidor/Startsida/BA080216.pdf>).

Temakonferensen i Köpenhamn ingår som en del i en större strategisk satsning, det s.k. *Globaliseringsprojektet* som handlar om kreativitet och innovation i hela utbildningssystemet. Mot denna bakgrund saknar jag en strategi som sätter vuxnas lärande inom kontexten för det livslånga lärandets totala dimension, från förskolan till senioruniversitet. Vuxnas lärande betraktas ofta som en isolerad företeelse i det livslånga lärandets projekt. Frågor om det livslånga lärandet är ofta splittrade mellan olika beslutsfattare. På politisk nivå är de inte sällan splittrade mellan olika fackdepartement, politikområden och beslutsinstanser. Det är min uppfattning att en utbildningspolitisk vision som ser helheten hos den livslångt lärande människan kan underlätta initiativ att utveckla innovativa satsningar på vuxenutbildningens område.

Frågor om nutida och framtida kompetenser hos vuxna diskuteras ofta. Jag föreslår att vi till diskussionen om kompetenser lägger till en dimension, nämligen frågor om vilken form av vetande som vuxna, och för den del även unga, bör besitta för att fungera som kreativa och innovativa medborgare. Sedan UNESCO's rapport om Kunskap och vetande i ett livslångt lärande (Edgar Faure, 1972: *Learning to Be, The World of Education of today and tomorrow*, UNESCO, Paris), har frågor om vetandets former blivit alltmer populära att hänvisa till i fråga om kompetens, både i teoretiska diskussioner och i praktiska sammanhang, t.ex. när det gäller att rekrytera rätt personer till olika yrken och befattningar. UNESCO's rapport handlar inte så mycket om utbildning, undervisning och kvalifikation utan i första hand om de former av vetande som det moderna livslånga lärandet skall vila på. Mitt förslag handlar därför om att vidga diskussionen om kunskap och kompetens till att handla om vetande och vetandets former hos unga och vuxna i ett livslångt lärande perspektiv.

Den klassiska uppfattningen om det livslånga lärandet hos t.ex. Franske filosofen Condorcet handlar om att främja olika former av vetande som människan kan använda i ett perspektiv av ett livslångt lärande. (<http://www.ibe.unesco.org/publications/ThinkersPdf/condorcf.pdf>).

Ett populärt koncept av vetande som ofta citeras utgår ifrån att människan som en lärande varelse bör besitta tre former av lärande som jag här återger på tre språk för att läsare kunna jämföra deras betydelse:

Svenska	Franska	Engelska
1. att veta	savoir	to know
2. att veta hur	savoir faire	to know how
3. att veta att vara	savoir être	to know how to be

När vi behandlar frågor om kreativitet och kompetens hos vuxna, koncentrerar vi oss i första hand på de två första formerna av vetande. Den tredje formen av lärande, *learning to be*, ignoreras trots att den ofta framförs som viktig i den offentliga diskursen om det livslånga lärandet. Kompetens är inte bara frågan om att förfoga över kumulerade encyklopediska kunskaper. Kompetensen är en fråga om hur människa internaliserar kunskap och förvandlar den till handlingsstrategier. Det är därför viktigt att innovativa strategier för vuxnas lärande bör utgå från deltagarnas erfarenheter och bygga på autentiska situationer som deltagarna känner igen sig i.

Våra utbildningssystem utgår idag tyvärr ifrån ett utilistiskt tänkande som i första hand prioriterar den kumulativa kunskapen vars resultat kan mätas och utvärderas. Ändå är den kumulativa kunskapen enkelt att uppnå genom formell utbildning, och genom tillgång till det digitala lärandet som medieras bl.a. via Wikipedia och andra IT- verktyg.

Kompetens och kvalifikation - en förutsättning för innovation och entreprenörskap?

Bakom temat "*Kreativa och innovativa kompetenser i vuxenutbildning*" döljer sig antagandet om att en kreativ vuxenutbildning frigör energi för innovation och entreprenörskap. Tankegången är utmanande men också svår att verifiera. Det finns inget vetenskapligt belägg för att en mer kreativ utbildning leder till bättre innovation och därmed till entreprenörskap.

Att vara entreprenör är en fråga om kreativitet och initiativförmåga. Att våga bryta med konventioner och företa sig handlingar som många andra inte vågar ta är egenskaper som brukar tillskrivas en entreprenör. Dessa egenskaper korrelerar inte nödvändigtvis vare sig med utbildningsinnehåll eller kvalitet.

I Sverige har vi ett internationellt känt fenomen som kallas *Gnosjömodellen*, uppkallat efter orten Gnosjö i Småland. Där finns det kanske den största koncentrationen av entreprenörer och små företag i Europa. Gnosjöregionen har historiskt präglats av mycket hög entreprenörskap, innovation och mycket låg arbetslöshet. Vad som utmärker denna region är också att den genomsnittliga utbildningsnivån är en av de lägsta i landet. När nu ett generationsskifte har skett i de gamla företagen och utbildningsnivån höjts märks också tendenser till att innovationstakten bromsas även om entreprenörskapet fortsätter att vara högt. Vi kan kalla denna negativa korrelation mellan kvalifikationsnivå och innovation för en paradox, en Gnosjöparadox. Ju högre utbildning desto mindre innovation och ju lägre utbildning desto större entreprenörskap. Detta är givetvis ett retoriskt påstående som inte är vetenskapligt

bevisat men desto mer framträdande i debatten om vad som gör Gnosjö och den entreprenörsanda som präglar regionen så uppmärksam i Sverige och i Europa.

Jag uppfattar att *kompetensen är något man är*, som visar sig då man utför något. *Kvalifikationen är något man har*, något man har bevis på. En utbildad kirurg kan vara kvalificerad men samtidigt vara oskicklig dvs. inkompetent att utföra komplicerade operationer. I Sverige bedömer vi numera akademiska befordringar, till lektor, docent och professor, lika mycket utifrån personernas vetenskapliga som pedagogiska meriter. Kompetensen bedöms genom en avvägning mellan dessa båda former av meriter; den teoretiska kunskapen och det praktiska kunnandet.

Kompetens bör, enligt min mening, alltid behandlas utifrån den kontext där den förväntas bli använd. Kompetens knyter an till praktiskt utförande medan kvalifikationen knyter an till utbildningstraditionen. Med samma kvalifikation kan en person vara kompetent i ena situationen men inkompetent i en annan.

Ett annat område som är relevant att ta upp är kompetensens generella och specifika karaktär. Både utbildning och arbete kräver ömsom breda/generella och ömsom djupa/specifika kompetenser. På en EU-konferens om Yrkesutbildning (AVET) i höstas i Stockholm presenterade en av delegaterna nedanstående modell som relaterar olika former av yrkesfärdigheter (skills) till olika former av produktion.

Deep skills

	<i>Yes</i>	<i>No</i>
<i>Yes</i>	Industrial production	Transformational production
<i>No</i>	Agricultural production	Artisanal production

Broad skills

Om vi översätter kompetens med skill så kan modellen ovan användas för att analysera vuxnas kompetenser i förhållande till arbetsuppgifter som skall lösas inom olika kontexter. EU och OECD är t.ex. mycket upptagna med att arbeta fram metoder för att kartlägga framtida kompetenser som behövs för en kunskapsbaserad ekonomi. De stöter på problem att definiera de kompetenser som behövs i framtida produktion, eftersom kvalifikation och tekniken förändras hela tiden mycket snabbt.

Tid för reflektion en viktig aspekt för kreativitet och innovation.

På frågan om vilka processer som kan främja kreativa och innovativa miljöer för vuxnas lärande är *tid för reflektion* en av de viktigaste faktorerna för att skapa kreativa utbildningsmiljöer.

Tid för reflektion är viktigt för lärande överhuvudtaget, speciellt det lärande som är kopplat till praktiskt kunnande och arbete. I den vetenskapliga litteraturen har frågan om reflektion och om s.k. tacit knowledge behandlats av flera kunskapssteoretiker. Jag

kan nämna några av de mest förekommande: Donald Schön (1991), *The Reflective Practitioner - How Professionals Think in Action* och Deryfus, H.L. & Dreyfus, S.E. (1986) *Mind over Machine: the Power of human intuition and expertise in the era of the computer*. Oxford, Basil Blackwell, samt även en kritisk granskning av Dreyfus and Dreyfuss världsberömda teori om expertkunnande och tacit knowledge i Atherton, J.S. (2008) *Doceo; Competence, Proficiency and beyond (on line)* UK: <http://www.doceo.co.uk/background/expertise.htm>.

Ändå saknas tid för reflektion i nästan så gott som alla utbildningssystem, vare sig de är avsedda för barn eller vuxna. Våra utbildningssystem är i första hand formade för *prestation* inte för *reflektion*.

Det finns exempel på hur tid för reflektion kan ha positiv inverkan på lärande, kreativitet och innovation i arbetslivet. Jag hänvisade, i mitt inlägg i Köpenhamn, till Dialogseminarier som är ett forsknings- och utvecklingsfält vid avdelningen för Yrkeskunnande och teknologi, vid Kungliga tekniska högskolan i Stockholm (KTH), och Dramaten. Dialogseminarier har funnits sedan mitten av 1980-talet och drivs av professor Bo Göranson.

Den drivande idén bakom konceptet Dialogseminarier är att bygga broar mellan det praktiska och abstrakta tänkandet genom fördjupad diskussion och reflektion om arbete, språk, kultur och kunskap samt att utforska dialogbegreppet ur en kunskapssteoretisk synvinkel.

I centrum för Dialogseminariet får deltagarna reflektera över praxisen som ett sätt att fördjupa yrkeskunnandet. Idén bakom yrkeskunnande och teknologi utifrån konceptet dialogseminarier har prövats i många vetenskapliga avhandlingar (www.dialoger.se). Fram till idag har det lagts fram ca 20 avhandlingar om yrkeskunnande och teknologi.

En av dessa empiriska tillämpningar på konceptet Dialogseminarier har genomförts vid ett högteknologiskt företag, SAAB Combitech Systems och dokumenterats i en avhandling av Maria Hammarén. Projektet har även dokumenterats i en bok redigerad av företagets dåvarande VD Christer Hoberg. Projektet gick ut på att låta systemutvecklare inom företaget få tid för reflektion innan de sätter igång utvecklingen av en produkt. Tid för reflektion får de genom att läsa en gemensam filosofisk eller litterär bok och genom att ägna gott om tid åt att diskutera bokens innehåll och reflektera över dess budskap.

På så sätt reflekterar ingenjörerna över erfarenhetsöverföring. I fokus för deras reflektion står omdömet att skapa nya medvetna reflektiva lärovägar för en erfarenhetsgrundad kunskap.

Genom litterära och filosofiska dialogseminarier prövas föreningen mellan de två kulturerna, teknik och humaniora (Maria, Hammarén, 1999; *Ledtråd i förvandling – om att skapa en reflekterande praxis*. KTH, Stockholm; Christer, Hoberg, Red.), 2006, *Precision och improvisation - om systemutvecklarens yrkeskunnande*, KTH, Stockholm; Bo Göranson, 1990 och senare: *Det praktiska intellektet*. KTH, Stockholm).

Slutreflektion och förslag

Jag tycker att själva processen att dryfta vuxnas lärande i termer av kreativa och innovativa aspekter i sig är en innovativ idé. Den kan balansera och kanske rentav motverka den alltför dominerande diskursen i bl.a. EU och OECD, som definierar vuxnas lärande, kompetens och livslångt lärande utifrån ett utilistiskt, makroekonomiskt synsätt.

Mitt förslag till en fortsatt dialog är att se vuxenutbildning och vuxnas lärande i termer av livslångt lärande dvs. inte isolerade från andra system av lärande. Detta gör vi inte idag, vi har tendens att betrakta vuxnas lärande som ett fenomen för sig och andra former av formellt och icke formellt lärande former för sig.

Mitt andra förslag handlar om att föra en dialog om vad som egentligen konstituerar relationen mellan kvalifikation och kompetens hos vuxna både i utbildning och i arbete. Med andra ord vill jag gärna se en fördjupad diskussion om relationen mellan kvalifikation och kompetens och hur de påverkar lärande och arbete. Kanske ett tema för nästa konferens?

Mitt tredje förslag är att skapa gynnsamma reflektiva miljöer för lärande i arbete av den sort som jag refererade till från SAAB Combitech System. I detta exempel avsattes tid för reflektion men det finns andra faktorer som främjar kreativitet i lärande i arbete. Att använda sig av en mentor, coach eller s.k. facilitator har visat sig vara ett bra sätt att skapa gynnsamma miljöer för kreativitet och reflektion. Detta har vi, vid Encell konstaterat när vi gjorde vår nationella utvärdering av IT i Skolan (1999-2002). ITiS var en nationell satsning på kompetensutveckling i arbete av mer än 60-70 procent av alla lärare i den svenska skolan. Utvärderingen visade bl.a. att tillgången till en mentor bidrog till en väsentlig del att höja arbetslagets kreativa förmåga och innovation. Det blev en tydlig manifestation av Vygotskys berömda ZPD-teori, den s.k. Zone of Proximal Development (Chaib, C., Chaib, M & Ludvigsson, A. (2004), Leva med ITiS - Nationell utvärdering av IT i Skolan. Rapport 1:2004, Encell Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping).

Slutligen vill jag lyfta fram den rika folkbildningstraditionen i Norden som en inspiration i arbete med att staka fram strategiska satsningar om vuxnas lärande och kreativitet. De nordiska länderna har ett historiskt kunskapskapital genom den långa folkbildningstraditionen som, enligt min mening, bör återerövrats för att förnya tankevärlden om vuxnas lärande. Nordisk vuxenutbildning och folkbildning är starka kännetecken för de nordiska ländernas identitetsskapande som denna tradition alltså bär upp. Detta arv bör vi ta vara på och använda idag i vår ansats att renovera vuxenutbildningssystemen. En gammal bärkraftig tradition kan med fördel integreras i nya innovativa verksamhetsformer.

En innovation utgör aldrig en total brytning med det gamla utan utgör snarare en plattform för förnyelse där kreativitet och innovation i vuxenutbildning kan positionera Norden.